

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 75-79

УДК: 34.342

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_12](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_12)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДАРДЫН МАДАНИЙ ТУРМУШ
ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ МАМИЛЕЛЕРДИН КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК ЖОНГО
САЛУУ

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ
КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ГРАЖДАН В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE SPHERE OF
CULTURAL LIFE OF CITIZENS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Шокумова Динара Паизбековна

Шокумова Динара Паизбековна

Dinara Pazizbekovna Shokumova

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Matanova Aizhamal Zhusupaliyevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Токтомамбетова Кыял Кубанычбековна

Токтомамбетова Кыял Кубанычбековна

Kuyal Kubanychbekovna Toktomambetova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДАРДЫН МАДАНИЙ ТУРМУШ ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ МАМИЛЕЛЕРДИН КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК ЖОНГО САЛУУ

Аннотация

Бул макалада авторлор тарабынан "Маданий баалуулуктар" түшүнүгү изилденүүдө. Маданият-бул коомдук жашоонун руханий чөйрөсүнүн абалы менен тыгыз байланышкан мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн эң маанилүү багыты. Маданий укуктар укуктардын көз карандысыз тобун түзөт жана тарыхый жактан экономикалык жана социалдык укуктар менен бирге "экинчи муундун" укуктарына таандык. Макаланын максаты - "адамзаттын универсалдуу мурасы" түшүнүгүнүн өнүгүшүн, анын заманбап укуктагы глобалдашуусун көрсөтүү. Эл аралык укук адамдын жана жарандын маданий укуктар жаатындагы жалпы укуктарын жана эркиндиктерин белгилейт жана алардын мазмунун аныктайт. Ар бир мамлекеттин милдети аларды улуттук мыйзамдарда деталдуу түрдө чагылдыруу гана эмес, ошондой эле алардын маданий мурастарын сактоо жана сарамжалдуу пайдалануу үчүн практикалык ишке ашыруу болуп саналат.

Ачкыч сөздөр: адам укуктары, мурас, коом, маданий, мамлекет, чөйрө, эркиндиктер, баалуулуктар.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ГРАЖДАН В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE SPHERE OF CULTURAL LIFE OF CITIZENS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

В данной статье авторы исследуют понятие "культурные ценности". Культура - важнейшее направление деятельности государства, которое тесно связано с состоянием духовной сферы общественной жизни. Культурные права являются самостоятельной группой прав и исторически относились к правам второго поколения, наряду с экономическими и социальными правами. Цель статьи - показать развитие концепции "всеобщего наследия человечества", ее глобализацию в современном праве. Международное право устанавливает общие права и свободы человека и гражданина в области культурных прав и определяет их содержание. Миссия каждого государства заключается не только в том, чтобы подробно изложить их в национальном законодательстве, но и в практической реализации своего культурного наследия в целях сохранения в целом.

Abstract

In this article, the authors study the concept of "cultural values". Culture is the most important direction of the activity of the state, which is closely connected with the state of the spiritual sphere of public life. Cultural rights are a separate group of rights and historically, along with economic and social rights, have related to the rights of the second generation. The purpose of the article is to show the development of the concept of the "universal heritage of mankind", its globalization in modern law. International law establishes the general rights and freedoms of man and citizen in the field of cultural rights and determines their content. The mission of each state is not only to explain them in detail in national law, but also to practically implement its cultural heritage in order to preserve it as a whole.

Ключевые слова: права человека, наследие, общество, культура, государство, окружающая среда, свобода, ценности.

Keywords: human rights, heritage, society, culture, state, environment, freedom, values.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы версиясынын өзгөчөлүгү-коомдун жана мамлекеттин негизги негиздерин, мамлекеттин иштешинин негизги принциптерин жана милдеттерин аныктаган конституциялык тартиптин саясий, социалдык-экономикалык негиздерин жана коомдун руханий-маданий негиздерин баса белгилөөгө болот. Башкача айтканда, мамлекеттин конституциялык негиздеринин мындай чагылышы Советтик конституцияларга мүнөздүү болгон, демек коомдук турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө коомчулук менен байланышты жөнгө салууга өбөлгө түзөт, анткени конституциялык деңгээлде коомдук турмуштун негизги принциптери белгиленет, мамлекеттүүлүктүн өнүгүшүнүн негиздери аныкталат, алар ар кандай чөйрөлөрдө коомчулук менен байланышты жөнгө салуучу улуттук мыйзамдардын негизи болуп саналат.

Конституциялык тартиптин саясий негиздерин аныктаган бөлүм республиканы көз карандысыз, эгемендүү, демократиялык, унитардык, укуктук, светтик жана социалдык мамлекет деп жарыялаган Кыргызстандын Конституциялык өзгөчөлүктөрүн чагылдырат, бул 2007-жылдан кийин кабыл алынган Конституциянын мурунку версияларында да болгон. Бул конституциялык аныктамаларды талкуулоо эле эмес, ушул изилдөөнүн аспектисинде мамлекеттин укуктук жана социалдык мүнөзүн айтууга болот, анын ичинде адам укуктарын жана эркиндиктерин жарыялоо, коргоо жана адам социалдык жана экономикалык укуктарын жана эркиндиктерин ишке ашыруу. Маданият жаатындагы адам укуктары билим алуу укугун, интеллектуалдык чыгармачылык жана окутуу эркиндигин, маданий жашоого катышуу укугун жана маданий мекемелерди пайдаланууну, ошондой эле маданий баалуулуктарга жетүүнү камтыйт.

Укуктук маданият, биринчи кезекте, көз каранды калктын укуктук аң-сезиминин өнүгүү деңгээли, башкача айтканда, адам укуктарынын жана эркиндиктеринин баалуулугу, укуктук ченемдерди сактоо, ошондой эле калк, анын социалдык, жаш курагы, кесипкөй жана башка топтор мыйзамдуу түрдө канчалык деңгээлде маалыматтуу, калкка болгон мамилеси канчалык эмоционалдуу экендиги сыяктуу укуктук кубулуштарды канчалык терең өздөштүргөндүгүнөн укук, сот, укук коргоо органдары, укуктарды коргоонун укуктук каражаттары жана жолдору, эркиндик жана мыйзамдуу кызыкчылыктар.

Белгилүү бир мамлекетте адам пайдалана ала турган укуктардын жана эркиндиктердин көлөмү, ошондой эле бул мамлекет тарабынан ага жүктөлгөн милдеттердин көлөмү түздөнтүз ушул мамлекеттин жарандыгынын бар же жок экендигине көз каранды. Жарандык - мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда жарандар менен мамлекеттин өз ара укуктарын жана милдеттерин белгилеген адам менен анын мамлекетинин ортосундагы туруктуу укуктук байланыш.

Билим алуу укугу коомдук ишмердүүлүктүн интеллектуалдык жана маданий чөйрөсүндөгү негизги укуктардын бири катары Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен жөнгө салынган. Адам, коом жана мамлекет үчүн бул укуктун маанилүүлүгү коомдун экономикалык, социалдык, руханий прогресси, ошондой эле анын мүчөлөрүнүн жыргалчылыгы билим деңгээлинен көз каранды экендигине байланыштуу.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы мамлекеттик, муниципалдык билим берүү мекемелеринде жана ишканаларында жалпы жеткиликтүүлүктү жана акысыз мектепке чейинки, жалпы жана орто кесиптик билим берүүнү камсыз кылат. Мындан тышкары, Кыргыз

Республикасынын Конституциясы ата-энелерди же аларды алмаштырган адамдарды балдардын жалпы билим алуусун камсыз кылууга милдеттендирет.

Демек, адам укуктары боюнча төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот:

- адам укуктары - бул ар бир адамдын ажырагыс сапаттары жана анын жашоосунун негизги өзгөчөлүктөрү;

- адам укуктары-бул коомдук жашоонун бардык чөйрөлөрүндө анын жашоосун, адамдык кадыр-баркын жана эркиндигин камсыз кылган адамдын табигый мүмкүнчүлүктөрү;

- адам укуктары табиятынан ажырагыс жана жеке адам тарабынан, алар аймактык же улуттук чек аралар менен гана чектелбейт, мамлекеттин мыйзамда бекитилгендигине карабастан бар, эл аралык укукка каршы жөнгө салуунун жана коргоонун предмети болуп саналат;

- маданият жаатындагы адам укуктары билим алуу укугун, интеллектуалдык чыгармачылык жана окутуу эркиндигин, маданий жашоого катышуу укугун жана маданий мекемелерди пайдаланууну, ошондой эле маданий баалуулуктарга жетүүнү камтыйт.

Адам жана жарандын укуктары жана эркиндиктери демократиялык мамлекеттин бардык бийлик структураларынын жана кызматкерлеринин ишмердүүлүгүнүн негизги көрсөтмөлөрү болуп саналат. Ар бир жарандын кызыкчылыктарын, муктаждыктарын таануу жана ар кандай эл аралык милдеттенмелерде камтылган мамлекеттик деңгээлдеги адам укуктарын сактоо зарылдыгы менен байланышкан өлкөдөгү учурдагы укуктук тенденциялар биринчи кезекте адамдын укуктарын жана эркиндиктерин сактоону жана күчөтүүнү кыйла жакшыртууга багытталган.

Демек, адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери демократиялык мамлекеттин бардык мамлекеттик түзүмдөрүнүн жана кызмат адамдарынын ишмердүүлүгүндөгү негизги багыт болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Конституциясында адам, анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук деп жарыяланган. Адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети.

Дүйнөлүк коомчулуктагы мамлекеттин абалы негизинен маданияттын, илимдин жана билим берүүнүн абалына, жалпысынан бул тармактагы саясатка жараша аныкталат.

Бул тармактагы конституциялык жөнгө салуунун акыркы жана келечектүү багыттарынын бири-маданий ар түрдүүлүк принцибин Жарыялоо. Бул терминдин артында маданияттардын ар түрдүүлүгүн жайылтуу, буга чейин унутулган маданий калктын баалуулугун таануу жана мамлекеттик бийликтин аракеттерин багыттоо турат.

Ал эми бир нече мамлекеттердин конституциялары коомдун ар бир мүчөсүнө маданий жашоого катышуу укугун камсыз кылат. Айрыкча, бул маданий институттарды жана маданий активдерди колдонуу, маданиятка жетүү, маданий жетишкендиктерди, улуттук жана жалпы маданий активдерди колдонуу укугу болушу мүмкүн. Ал эми негизги мыйзам ар бир жаранга маданий гүлдөп-өнүгүү укугун камсыз кылат. Кыргыз Республикасы маданий баалуулуктарга жетүү үчүн маданий мекемелерди пайдалануу укугун берет. Кээ бир учурларда, бул укук мамлекеттик жана мамлекеттик каражаттарда болгон улуттук жана эл аралык маданияттын

баалуулуктарынын коомдук жеткиликтүүлүгү жана маданий жана билим берүү мекемелеринин тармагын өнүктүрүү менен камсыздалат.

Мындан тышкары, бир нече мамлекеттин бийлиги коомдун ар бир мүчөсүн тарыхый, маданий жана руханий мурасты урматтоо менен мамиле кылууга, ага кам көрүүгө жана тарых жана маданият эстеликтерин коргоого милдеттендирет. Айрым өлкөлөрдүн конституцияларында искусство жана чыгармачылык боюнча нормалар бар, алар баарынан мурда аларга эркиндик берет.

Билим берүү-бул бүтүндөй руханий жана маданий чөйрө үчүн фундаменталдуу болгон коомдук жашоонун маанилүү бөлүгү. Мамлекеттердин басымдуу көпчүлүгү өз жарандарына билим алуу укугун беришет. Бир нече өлкөнүн конституциялары ата-энелерге балдарына билим алуу укугун берет. Атап айтканда, бейтараптуулук ата-энелердин жана окуучулардын философиялык, идеологиялык жана диний көз караштарын сыйлоону билдирет. Кыргыз Республикасынын Конституциясы бул жагынан кызыктуу анда баланын биринчи жана табигый тарбиячысы үй-бүлө деп айтылат, ал эми мыйзам балдарына диний жана адеп-ахлактык, интеллектуалдык, дене тарбия жана социалдык билим берүү мүмкүнчүлүгүнө жараша ата-энелердин ажыратылгыс укугун жана милдеттерин сыйлоого кепилдик берет. Ата-энелер бул билимди үйдө, жеке менчик мектептерде же мамлекет тарабынан таанылган же белгиленген мектептерде акысыз бериши керек.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, билим берүү жана маданий ишмердүүлүк укуктары адам укуктарынын негизгилеринин катарына кирет. Адамдын негизги укуктары жана эркиндиктери субъекттин эркине көз каранды эмес жана жаранга төрөлгөндөн тартып берилген табигый, ажыратылгыс жеке укуктар, аларды башка адамга өткөрүп берүү мүмкүн эмес экендиги белгиленген.

Билим берүү жана маданий ишмердүүлүк укугунун конституциялык кепилдиктери төмөнкүлөрдү камсыз кылат: Ишмердүүлүктү, мамлекеттин жоопкерчиликтерин татаал курамы жана түзүмү менен мыйзамдуу консолидациялоо, жарандардын билим берүү жана маданий ишмердүүлүккө эркин жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууга, билим берүү жана маданий ишмердүүлүк үчүн зарыл шарттарды түзүүгө багытталган.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2021-жылдын 5-майындагы Мыйзамы менен күчүнө кирген. <https://www.esep.kg>
2. Абдуллаева У. Социальная политика / У. Абдуллаева, С. Нунова, В. Усенова, Р. Пентон. – Бишкек: Ассоциация социальных работников КР. – 2006.
3. Абулгазиев М. Пенсия тутумун модернизациялоо койгойлору: учурдун чакырыктары жана анны чечуунун жолдору // Пенсия. – №3. – 2014.
4. Атабекова Н.К. Генезис и эволюция социальных прав человека в Кыргызской Республике. Вестник КГЮА. – №2. – 2013.
5. Талапов, Б. А. Вопросы демократии и демократического развития в Конституции Кыргызстана: реальность и перспективы / Б. А. Талапов // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2023. – № 1. – С. 123-128. – DOI 10.52754/16948661_2023_1(2)_18. – EDN UJOCII.